

Kulik, Mariusz

Służba Antona Denikina w Warszawskim Okręgu Wojskowym

Szkice Podlaskie 11, 15-27

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mariusz Kulik (Biała Podlaska)

Służba Antona Denikina w Warszawskim Okręgu Wojskowym

Rosyjski generał Anton Denikin jest najczęściej kojarzony z wojną domową w Rosji, trwającą w latach 1917-1920. Przez ostatnie lata zainteresowanie jego życiem i działalnością wzrosło, co jest związane z przemianami jakie zaszły w Rosji. Do tej pory widziano go jako „wroga rewolucji”, obecnie można na tę postać spojrzeć pod innym kątem. Biogramy Antona Denikina podają główne fakty z jego życia, szerzej omawiając jego działalność podczas pierwszej wojny światowej oraz wojny domowej w Rosji. Niewiele miejsca jest w nich poświęcone początkowemu okresowi kariery generała. Jest to o tyle ciekawe, że przebiegała ona w Warszawskim Okręgu Wojskowym, częściowo nawet w guberni siedleckiej. Opis tego wstępnego etapu kariery gen. Antona Denikina, można odnaleźć w jego pamiętnikach¹.

Anton Iwanowicz Denikin urodził się 4 grudnia 1872 r.² w Szpetalu Dolnym, który był przedmieściem Włocławka³. Ojciec, mjr Iwan Jefimowicz Denikin był emerytowanym (od 1869 r.) oficerem Straży Granicznej. Sztab Brygady Aleksandrowskiej, w której służył stacjonował we Włocławku. Matka - Elżbieta Wrzesińska była Polką i pochodziła z polskiej rodziny szlacheckiej ze Strzelna⁴. Rodzina Denikinów miała mieszany skład wyznaniowy, tzn. ojciec był prawosławny natomiast matka była katoliczką. Zgodnie z ówczesnymi przepisami (rosyjskimi) dzieci narodzone w takich związkach miały wyznawać religię prawosławną. Były jednak zaznajomione z religią katolicką i kulturą polską, które prezentowało jedno z rodziców, najczęściej matka. Z takich rodzin pochodzili również Aleksander Biliński⁵ czy Aleksiej Innokientiewicz Antonow⁶. Nie przeszkadzało to jednak

¹ A. I. Denikin, *Put ruskogo oficera*, Moskwa 1990.

² Data jest podana w tzw. starym stylu. Zgodnie z obecnie stosowanym kalendarzem 4 grudnia byłby 16 dniem tego miesiąca.

³ W niektórych biogramach A. Denikina, m. in. *Bolszoja Sowietskaja Encyklopedia*, spotyka się informację o miejscu urodzenia w okolicach Warszawy. Jest to częściowo zgodne z prawdą, ponieważ Włocławek należał w owym czasie do guberni warszawskiej.

⁴ A. I. Denikin, *Put rosskogo oficera*, Moskwa 1990, s. 7.

⁵ Aleksander Bilinski był późniejszym generałem Wojska Polskiego. Matka – hrabina Pelagia (Apolonia) Trzeciecka. CAW, Akta personalne Aleksandra Bilińskiego, sygn. Ap. 2 930, 9 652; Swą tożsamość narodową odnalazł dzięki żonie – katoliczce Annie Szamotównie, mimo tego że sam był prawosławny.

temu, by w domu istniały dwie warstwy kulturowe, polska i rosyjska (z przewagą oczywiście tej drugiej). Rozmowy również toczono w obu językach (polskim i rosyjskim). Mały A. Denikin do pewnego czasu uczęszczał na nabożeństwa obu wyznań, co nie trwało jednak długo, a zakończyło się po próbie potajemnego chrztu małego Antona⁷.

Przez sześć lat uczęszczał do szkoły realnej we Włocławku, jednak siódmą klasę (kończącą) ukończył w Łowiczu, gdzie w 1890 r. zdał egzamin maturalny⁸.

Po maturze, jak wielu młodych ludzi, stanął przed problemem wyboru przyszłej drogi życiowej. Postanowił wstąpić do szkoły junkrów piechoty w Kijowie, a po jej ukończeniu zostać oficerem armii rosyjskiej⁹. Ważnym argumentem, który mógł zaważyć na takiej decyzji mógł być fakt, że nauka w szkole wojskowej była bezpłatna i zapewniała po jej ukończeniu pracę. Miało to duże znaczenie, ponieważ po śmierci ojca rodzina Denikinów żyła w skromnych warunkach i nie stać jej było na studia syna.

W latach 80. XIX wieku w Rosji istniały cztery typy szkół wojskowych:

- progimnazja wojskowe, przygotowujące do dalszej nauki w szkołach junkrów; korpusy kadetów, dające wykształcenie średnie;
- szkoły wojskowe dostępne dla absolwentów korpusów kadetów oraz szkoły junkrów dla absolwentów gimnazjów i szkół realnych, niekoniecznie posiadających maturę;
- akademie wojskowe, dostępne tylko dla oficerów z co najmniej czteroletnią wysługą w oddziałach liniowych;
- szkoły oficerskie, w których podnoszono kwalifikacje oficerów.

By spełnić swe plany A. Denikin, jako absolwent szkoły realnej, postanowił wstąpić do szkoły junkrów. Jednak by to uczynić musiał stać się tzw. wolontariuszem¹⁰ (ochotnikiem). Tym sposobem trafił jesienią 1890 r. do 1 pułku strzelców, stacjonującego w Płocku¹¹. Z niego delegowano go do specjalnej klasy przy szkole junkrów w Kijowie¹². Nauka trwała dwa lata i obejmowała przedmioty wojskowe oraz ogólnokształcące. Po jej ukończeniu absolwent trafił jako oficer do wybranej przez siebie jednostki. Razem

⁶ Późniejszy generał Armii Czerwonej. Matka – Teresa Aleksandrowicz. Zob. : A. N. Kitnik, „*Прибыл niedużинный человек и большој знаток штабной службы...*”, „Wojenno-Istoričeskij Žurnal”, nr 9/ 2001, s. 15-22.

⁷ *Ibidem*, s. 11.

⁸ A. Denikin opisuje życie szkolne, relacje z kolegami oraz nauczycielami, zamieszcza również wykaz ocen na świadectwie ukończenia 6 klasy. *Ibidem*, s. 13-32.

⁹ *Ibidem*, s. 34-36.

¹⁰ *Wojennaja Enciklopedija*, t. VII, Pietierburg 1912, s. 29, s. v. „wolnoopriedieliajuščizjsia”.

¹¹ Spis podaje, że Anton Denikin znajdował się w służbie od 11 lipca 1890 r. *Spisok polkownikam po starszinstwu sostawlien po 1-je Nojabria 1909g.*, S-Pietierburg 1909, cz. I, s. 608.

¹² Specjalna klasa przy szkole junkrów była formą pośrednią między szkołą wojskową a szkołą junkrów. Wstęp do niej mieli posiadacze pełnego średniego wykształcenia, co nie było konieczne w szkole junkrów. A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 36.

z A. Denikinem naukę rozpoczęło 90 junkrów, których podzielono na trzy grupy szkoleniowe. Plan dnia był precyzyjnie podzielony na różnorodne zajęcia. O godzinie 6. 00 była pobudka; 7. 00-7. 05 modlitwa poranna, potem gimnastyka, przegląd porządków, poranna herbata i śniadanie, przegląd lekarski i spacer; 8. 00-12. 10 w środy i soboty, w pozostałe dni 8. 00-13. 35 zajęcia lekcyjne; 12. 10-12. 40 przerwa na śniadanie; 12. 45-15. 30 w środy i soboty, 13. 45-15. 45 w pozostałe dni szkolenie wojskowe; 16. 00-16. 30 obiad; 16. 30-17. 30 odpoczynek; 17. 30-20. 00 samokształcenie, raz w tygodniu były to zajęcia z gimnastyki i fechtunku; 20. 30 kolacja; 20. 45 modlitwa i przygotowanie do snu, słuchacze mogli pracować do 23. 00. W dni wolne od zajęć oraz w święta słuchacze mogli wychodzić na przepustki dwa razy w tygodniu do godziny 21. 00-22. 00¹³. W szkole panowała dyscyplina a za jej nieprzestrzeganie groziły różnorodne kary. Szczególnie surowo karano spożywanie przez junkrów alkoholu. Za powrót w stanie nietrzeźwym z przepustki groziło nawet dyscyplinarne wydalenie ze szkoły¹⁴. Surowa dyscyplina nie była łatwa do wytrzymania i zdarzały się przypadki rezygnacji z dalszej nauki. Takie rozterki przeżywał również A. Denikin i wielu jego kolegów¹⁵. Mimo tych trudności wśród wychowanków szkoły istniały więzi koleżeńskie, które kształtowały się w swoisty kodeks honorowy junkra. Do szkoły tej uczęszczali również Polacy. A. Denikin wspomina, iż razem z nim szkołę ukończył Sylwester Stankiewicz, późniejszy generał II Korpusu Polskiego na Wschodzie¹⁶.

Po ukończeniu szkoły młodzi oficerowie wybierali miejsca swej pierwszej służby, których wykaz znajdował się na specjalnej liście wakatów. Pierwszeństwo wyboru posiadali najlepsi absolwenci, zajmujący najwyższe lokaty. Najbardziej ceniono jednostki gwardii, lecz by tam być przyjętym należało legitymować się szlachectwem. Następne w kolejności były kawaleria, artyleria i piechota¹⁷. W cenie były również garnizony europejskie, położone w wielkich miastach lub w ich pobliżu. Kryteria wyboru poszczególnych jednostek były różnorodne. Brano pod uwagę prestiż jednostki, jej położenie geograficzne, bliskość domu rodzinnego, możliwości awansu,

¹³ W. M. Koroin, A. Swiridow, „*Nastajaszczaja cziest wojennogo czielowiewka sostoit w blogorodnom powiedeni*”. *Sistiemą wospitanija kadiet i junkierow w wojennoj szkolie Rosijskoj Impierii konca XIX – naczala XX wieka*, „*Wojenno-Istoriczeskij Żurnał*”, nr 9/ 2002, s. 37.

¹⁴ A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 38.

¹⁵ A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 37.

¹⁶ Gen. Sylwester Stankiewicz jako Polak brał czynny udział w organizowaniu oddziałów polskich na Wschodzie, gdzie był przez pewien czas dowódcą II Korpusu Polskiego. Po przekazaniu dowództwa gen. Glassowi, potem płk. J. Hallerowi, przyłączył się wraz z pewną grupą żołnierzy do Armii Ochotniczej gen. A. Denikina, walczącej z oddziałami Armii Czerwonej. Poległ w czasie działań bojowych nad Donem. Zob. M. Wrzosek, *Polskie korpusy wojskowe w Rosji w latach 1917-1918*, Warszawa 1969, idem, *Polski czyn zbrojny podczas pierwszej wojny światowej 1914-1918*, Warszawa 1990; A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 47; P. Wrangel, *Wspomnienia*, t. I, Warszawa 1999, s. 125, 130, 134, 137; H. Kosk, *Generalicja polska. Popularny słownik biograficzny*, t. II, Warszawa 2001, s. 183.

¹⁷ A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 45-46.

niekiedy przysłowiowym „języczkiem u wagi” był krój munduru. Rozdział miejsc służby był uzgadniany wcześniej przez junkrów, tak by każdy mógł wybrać dla siebie najlepszy, jego zdaniem, wariant.

Armia rosyjska w tym czasie posiadała duże braki kadrowe w korpusie oficerskim. Stan faktyczny poszczególnych jednostek często odbiegał od wyznaczonego im etatu. Do przyczyn takiego stanu rzeczy zaliczano małą atrakcyjność zawodu oficera, szczególnie w przypadku zarobków, możliwości awansu oraz miejsca służby. Ostatni czynnik był uzależniony od planów przyszłej wojny, które zakładały walkę z Niemcami i Austro-Węgrami w obronie zachodnich granic Imperium Rosyjskiego. Powodowało to rozmieszczenie dużej ilości wojska, około 43 % stanu armii rosyjskiej, w zachodnich okręgach wojskowych: Wileńskim, Warszawskim i Kijowskim¹⁸. Była to również przyczyna nierównomierne rozmieszczenie oddziałów na terenie państwa, co widać na przykładzie oddziałów kawalerii, skupionych głównie nad granicą zachodnią¹⁹. Jednak nie wszystkie garnizony europejskie były tak samo atrakcyjne. Oddziały stacjonujące w okręgach nadgranicznych, czyli także w Warszawskim, nie były zbyt chętnie wybierane przez Rosjan. Wpływ na to miało natychmiastowe użycie tych jednostek w przypadku wybuchu wojny. Dlatego też starali się wybierać garnizony położone w europejskiej części Rosji, ale nie w okręgach nadgranicznych. Najgorszymi miejscami służby były tzw. „sztaby” (obozy), które umiejscawiano na uboczu, często w „szczerym polu”. Złą sławą cieszyła się również Bereza Kartuska, w której wakaty były wolne przez szereg lat²⁰. Anton Denikin jako posiadacz drugiej lokaty mógł starać się o przydział do artylerii. W ten sposób trafił do 2 Brygady Artylerii, stacjonującej w Warszawskim Okręgu Wojskowym. Po promocji 4 sierpnia 1892 r. na pierwszy stopień oficerski (podporucznika), miejscem jego służby na kilka lat stała się Biała [Podlaska]²¹.

2 Brygada Artylerii stacjonowała w Białej od 1888 r. i wchodziła w skład XV Korpusu Armijnego, którego sztab stacjonował w Warszawie²². Brygada miała sześć baterii²³, po cztery działa każda. Razem dawało to siłę 24 dział²⁴. Służyło w niej około 1 200 żołnierzy²⁵ i około 40 oficerów, do-

¹⁸ Stan z 1908 r. Zob. : *Wojennaja istorija...*, t. II, s. 175.

¹⁹ Zob. C-M., *Eintheilung und Dislokation der Russischen Armee 1901*, Leipzig 1901; Carlowitz-Maxen, *Eintheilung und Dislokation der Russischen Armee 1904*, Leipzig 1904.

²⁰ M. Gruliew, *Złoty dnia w życiu armii*, Brest 1911, s. 140; B. Szaposznikow, *Wspomnienia. Rozważania teoretyczne*, Warszawa 1976, s. 101.

²¹ *Spisok polkownikam po starszinstwu sostawlien po 1-je Nojabria 1909g.*, S-Pietierburg 1909, cz. I, s. 608.

²² W skład 15 Korpusu Armijnego wchodziły: 2 Dywizja Piechoty (5, 6, 7 i 8 pułki piechoty); 8 Dywizja Piechoty (29, 30, 31 i 32 pułki piechoty); 13 Dywizja Kawalerii (37, 38 i 39 pułki dragonów oraz 5 Doński pułk Kozaków); 2 i 8 Brygady Artylerii; 20 i 22 baterie artylerii konnej; 2 i 8 lotne parki artyleryjskie. *Kratkoje kwartirnoje rospisanije wojsk, wojennyh uczerziedienji i zawiedienji Warszawskiego wojennogo okruga*, Warszawa 1890, s. 62.

²³ W 1896 r. pojawia się 7 i 8 baterie. *Pamiatnaja knizka...na 1896 god*, s. 151.

²⁴ *Kratkoje kwartirnoje rospisanije...*, s. 62.

datkowo 4 urzędników (dwóch lekarzy, weterynarz i felczer)²⁶. W połowie lat 90. XIX wieku 2 Brygada Artylerii zmieniła podległość i wchodziła w skład XIV Korpusu Armijnego, którego sztab stacjonował w Lublinie²⁷. Było to związane ze sprowadzeniem do Warszawskiego Okręgu Wojskowego dodatkowych oddziałów z Kaukazu²⁸. W 1895r. wprowadzono w artylerii dywizjony, w które wchodziły po dwie lub trzy baterie²⁹. Koszary 2 Brygady Artylerii były typowym, drewnianym obiektem wojskowym, jakich wiele budowano w ówczesnej Rosji. Były położone na terenie należącym do żydowskiego kupca Szmula Piżyca, pomiędzy drogą na Sitnik a ulicą Koszarową (Artyleryjską)³⁰. Kadra oficerska mieszkała w kwaterach prywatnych, które wynajmowano u mieszkańców miasta³¹.

W owym okresie Biała Podlaska należała do guberni siedleckiej i była średnim powiatowym miastem, żyjącym własnymi problemami oraz małymi interesami swych mieszkańców. Mieszkało w niej ok. 8 000 ludzi, z których około 5 000 stanowili Żydzi, kierujący prawie całym handlem i usługami. Pozostała część mieszkańców to byli Polacy i trochę Rosjan, z reguły urzędników. Poszczególne narodowości starały się unikać bliższych kontaktów między sobą, co nie sprzyjało rozkwitowi życia towarzyskiego. Spotykano się tylko na neutralnym gruncie, w klubie, restauracji lub czysto służbowo w urzędach. Nigdy nie dochodziło do zacieśniania znajomości. Nie poruszano również w rozmowach drażliwych tematów, co było przestrzegane przez obie strony³².

Życie 2 Brygady Artylerii było typowe dla większości jednostek wojskowych w Rosji. Cykl szkoleniowy był podzielony na dwa okresy, które umownie można nazwać zimowym i letnim. W zimowym, szkolenie żołnierzy odbywało się na bazie macierzystej jednostki, konserwowano sprzęt i uzbrojenie, oporzządzano konie itp. Natomiast letni, trwający od maja do września był przeznaczony na różnego rodzaju szkolenia poligonowe. Były

²⁵ Stan liczebny na podstawie comiesięcznych raportów o liczebności żołnierzy (szeregowych) armii rosyjskiej w Warszawskim Okręgu Wojskowym za 1890 r. Zob. AP Lublin, RGL WP II, 1890: 68.

²⁶ Liczba oficerów na podstawie *Pamiętna książki Siedleckiej Gubernii na 1894 god*, Siedlce 1893, s. 153-155.

²⁷ *Kratkoje rozpisanije suchoputnych wojsk*, S. -Pietierburg 1899, s. 164, 258.

²⁸ Były to m. in. 16 DP, 38 DP, 4 DK, które przybyły do Warszawskiego Okręgu Wojskowego około 1896 r. Zob. C-M, *Eintheilung und Dislokation der Russischen Armee 1901*, Leipzig 1901, s. 10-12; Rok zmiany dyslokacji na podstawie daty zakwaterowania w Białej 152 Władykaukaskiego pułku piechoty, który wchodził w skład 38 DP. *Pamiętna książka...na 1897 god*, Siedlce 1896, s. 167.

²⁹ *Wojennaja istoria...*, t. II, s. 76. Porównaj struktury 2 Brygady Artylerii w latach 1895-1896. *Pamiętna książka...na 1895 god*, s. 156-157; *Pamiętna książka...na 1896 god*, s. 149-151.

³⁰ Obecne ulice: Sitnicka, Artyleryjska i Akademicka. Szkic obiektu znajduje się w aktach dotyczących budowy nowych szop i składów amunicji dla 2 brygady artylerii. AP Lublin, Rząd Gubernialny Siedlecki, 549.

³¹ W takiej kwaterze mieszkał ppor. A. Denikin.

³² A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 50-52.

to strzelania na poligonie artyleryjskim w Rembertowie, lub manewry samodzielnych jednostek wojskowych, które odbywały się pod Brześciem Litewskim. Były one z reguły planowane na maj³³. Manewry korpusów armijnych, z udziałem różnych rodzajów broni, odbywały się w sierpniu³⁴. Największy rozmach organizacyjny posiadały tzw. „Wielkie manewry”, odbywające się w sierpniu lub na przełomie sierpnia i września. Często brały w nich udział wybrane jednostki z dwóch okręgów wojskowych. Odbywały się one na wcześniej uzgodnionym i zabezpieczonym terenie³⁵.

W tejże brygadzie młodszym oficerem w 2 baterii artylerii został ppor. Anton Denikin³⁶. Nadrabiał zaległości w wyszkoleniu, by do pierwszego szkolenia poligonowego być odpowiednio przygotowanym. Po pewnym czasie został nawet wyznaczony na prowadzącego zajęcia w oddziale szkolnym brygady³⁷.

W tym czasie dowódcą brygady był gen. mjr Nikołaj Dmitriewicz Safonow³⁸. Jego styl dowodzenia był, jak na wojsko dość nietypowy. Potrafił doprowadzić do tego, że oficerowie i żołnierze starali się swe obowiązki służbowe wykonywać jak najlepiej, i po to, by nie narazić dowódcy na przykrości³⁹. W samej brygadzie prym wiedli: płk Władimir Iwanowicz Amasow, dowódca 1 baterii⁴⁰ i ppłk Iwan Aleksandrowicz Gomolicki, dowódca 6 baterii⁴¹, nadający tempo pracy, co przekładało się na jakość wyszkolenia całej jednostki. 2 Brygada Artylerii miała być w tym czasie jedną z najlepiej wyszkolonych jednostek artyleryjskich w okręgu.

W 1894 r. roku zmarł gen. mjr N. Safonow, a na stanowisku dowódcy brygady zastąpił go gen. mjr Nikołaj Stiepanowicz Łazariew⁴². Nowy dowódca był osobą o trudnym, by nie rzec brutalnym charakterze. Do swych podwładnych, w tym również do oficerów, odnosił się z dużą rezerwą i nie interesował się życiem podległej sobie jednostki. Doprowadziło to do ogół-

³³ AP Lublin, RGS, 546.

³⁴ Opis i ocena manewrów ukazywały się w *Rozkazach do wojsk Warszawskiego Okręgu Wojskowego*. Zob. *Prikazanija wojskam Warszawskago wojennago okruga, No 142*, AP Lublin, RGL WP II, 1890: 68, cz. I.

³⁵ Przykładowy opis przygotowań, przebiegu oraz zakończenia wielkich manewrów. Zob. AP Lublin RGL WP II, 1890: 279; Opis podobnych manewrów z udziałem wojsk Warszawskiego i Wileńskiego Okręgów Wojskowych w okolicach Białegostoku zob. *Wojennaja Encyklopedija*, t. V, s. 194-196, s. v. „Bielostokskije maniewry”.

³⁶ *Pamiatnaja kniżka... na 1893 god*, s. 150.

³⁷ A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 58.

³⁸ *Ibidem*, s. 149. Gen. mjr N. Safonow był dowódcą 2 Brygady Artylerii w latach 1890-1894.

³⁹ A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 53.

⁴⁰ *Pamiatnaja kniżka... 1893 god*, s. 149.

⁴¹ *Ibidem*, s. 151.

⁴² *Ibidem*, s. 53. A. Denikin wyraża o nim negatywną opinię i dlatego opisuje go jako gen. Ł. Nazwisko podane jest na podstawie: *Pamiatnaja kniżka... na 1895 god*, s. 156; *Kratkoje rospisanije suchoputnych wojsk. Isprawlieno po 1-je Oktiabria 1898g.*, S. -Pietierburg 1898, s. 111.

nego rozprzężenia i upadku dyscypliny w brygadzie⁴³.

W armii rosyjskiej istniała nieoficjalna hierarchia poszczególnych rodzajów broni. Na jej szczycie znajdowała się gwardia, po niej zaś plasowały się: kawaleria, artyleria i piechota. Powodowało to powstawanie różnorodnych zadrażnień na tle obrony honoru poszczególnych rodzajów broni. Dochodziło do nich z reguły w okresie letnim, podczas manewrów. W jednej z takich spraw brał czynny udział również ppor. A. Denikin⁴⁴. Podczas przemarszu 2 Brygady Artylerii przez Siedlce (przypuszczalnie w czasie powrotu z poligonu) jeden z jej oficerów, ppor. Katanski obraził korneta Aleksandra Karnickiego⁴⁵, oficera 39 Narwskiego pułku huzarów. Po całonocnej dyskusji sprawę postanowiono rozwiązać polubownie, co jednak nie zadowoliło oficerów z 39 pułku. Twierdzili, że takie rozwiązanie nie rekompensuje obrazy korneta A. Karnickiego, co stawiało pod znakiem zapytania jego dalszą służbę w macierzystej jednostce. W Białej ponownie spotkali się przedstawiciele obu sądów honorowych, którzy uzgodnili wersję całego zajścia, przedstawiającą korneta A. Karnickiego w korzystnym świetle, co pozwoliło mu pozostać nadal w pułku⁴⁶.

W trzecim roku służby A. Denikin wraz z trzema kolegami postanowili zdawać egzaminy wstępne do Niokołewskiej Akademii Sztabu Generalnego w Petersburgu. By przygotować się do egzaminów rozpoczęli intensywną naukę, a ich życie zawężyło się do własnej baterii i podręczników⁴⁷. Zakres materiału wymagany na egzaminach był bardzo szeroki i obejmował przedmioty wojskowe (m. in. taktyka, regulaminy) oraz ogólnokształcące (m. in. historia, geografia, języki obce⁴⁸).

Każdy oficer armii rosyjskiej teoretycznie miał prawo wstępu do akademii wojskowej⁴⁹. Egzamin można było zdawać dwukrotnie w czasie służby. Przy powtórny negatywnym wyniku egzaminów traciło się prawo wstępu do akademii. W praktyce oznaczało to brak szans na awans, co miało swe przełożenie na pobieraną pensję i późniejszą emeryturę.

Uczelnia rozsyłała co roku wymagania jakie mieli spełniać kandydaci na słuchaczy. Były w nich zawarte wykazy przedmiotów egzaminacyjnych,

⁴³ Zob. M. Kulik, *Początki wojskowej kariery Antona Denikina: 2 Brygada Artylerii w Białej [Podlaskiej]*, „Podlaski Kwartalnik Kulturalny”, nr 2/ 2003, s. 5-19.

⁴⁴ Wydarzenie mogło mieć miejsce w 1895 r., ponieważ A. Denikin wspomina, że był wtedy „starszym podporucznikiem”. A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 57; Porucznikiem był od 4 sierpnia 1895 r. *Spisok polkownikam...*, cz. I, s. 608.

⁴⁵ Kornet Aleksander Karnicki służył w 3 szwadronie 39 pułku huzarów w latach 1892-1897. W późniejszym okresie był generałem Wojska Polskiego. Promocję oficerską otrzymał w 1889 r. CAW, Akta personalne gen. Aleksandra Karnickiego, sygn. Ap. 16 363, VM 23/ 1 770, KW 48/ 721.

⁴⁶ A. Denikin, *op. cit.*, s. 57. Po pewnym czasie Aleksander Karnicki wyjechał na Daleki Wschód, gdzie służył jako oficer rosyjskiej kawalerii. Zob. B. Brodziński, *O generale Karnickim. Materiały do biografii*, „Przegląd Wschodni”, t. 8, z. 2, 2002, s. 508.

⁴⁷ A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 58.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 59.

⁴⁹ Ograniczenia ilościowe dotyczyły Polaków-katolików. Do Akademii Sztabu Generalnego Polak-katolik mógł wstąpić po uzyskaniu zgody cara.

zakres materiału oraz literatura, z której należało się przygotować⁵⁰. Egzamin były dwustopniowe. Pierwsze przeprowadzano pod koniec czerwca w sztabie okręgu wojskowego. Trwały około dwóch tygodni i obejmowały następujące przedmioty: historię, geografę, administrację wojskową, topografię, języki (rosyjski oraz do wyboru francuski lub niemiecki), przepisy, fortyfikację, fizykę i chemię, artylerię oraz matematykę⁵¹. Po ich zaliczeniu otrzymywało się prawo zdawania egzaminu właściwego, przeprowadzanego w wybranej akademii.

Po zdaniu egzaminów w okręgu wojskowym, A. Denikin wyjechał w sierpniu⁵² na egzaminy do Petersburga. Po ich pomyślnym zdaniu⁵³ został zaliczony w poczet słuchaczy Nikołajewskiej Akademii Sztabu Generalnego⁵⁴. W uczelni tej przeprowadzano ostrą selekcję wśród kandydatów oraz słuchaczy. W 1895 r. do pierwszego etapu egzaminów w okręgach wojskowych podeszło około 1 500 oficerów. Do drugiego etapu zakwalifikowało się ich około 400-500. Do Akademii Sztabu Generalnego przyjęto zaś tylko 140-150. Na trzeci rok (dodatkowy) zakwalifikowało się 100 osób, z nich zaś tylko 50 zaliczono w poczet oficerów Sztabu Generalnego⁵⁵.

Studia w Akademii Sztabu Generalnego trwały dwa lata⁵⁶. Obejmowały one przedmioty:

- główne: taktykę, strategię, historię wojskową, administrację wojskową, statystykę wojskową, geodezję z kartografią i kreśleniem;
- dodatkowe: język rosyjski, zajęcia z oddziałami artylerii, zajęcia z oddziałami inżynieryjnymi, historię polityczną z elementami prawa międzynarodowego, geografę fizyczną lądów, języki obce oraz jazdę konną⁵⁷.

Absolwenci byli podzieleni na dwie kategorie, w zależności od uzyskanego wyniku końcowego. Oficerowie, którzy zakwalifikowali się do grona absolwentów I rzędu (kategorii), zaliczali półroczny kurs dodatkowy, który trwał od 1 października do 1 kwietnia⁵⁸. Po jego zaliczeniu, absolwent odbywał roczny staż na stanowisku dowódcy roty, i dopiero wtedy stawał się pełnoprawnym oficerem Sztabu Generalnego.

⁵⁰ Przykładowy informator, ale do Wojskowej Akademii Prawniczej w Petersburgu podawano w *Okólnikach Sztabu Głównego*. Zob. AP Lublin, RGL, WP I, 1885:1.

⁵¹ W specjalnym rozkazie zawiadamiano oficerów, chcących wstąpić do akademii wojskowych o terminach egzaminów z poszczególnych przedmiotów, które odbywały się w siedzibie sztabu Warszawskiego Okręgu Wojskowego. *Prikaznija wojskam Warszawskago wojennago okruga, No 127*, z dnia 19 maja 1889 r. AP Lublin, RGL WP II, 1889: 15/ 1.

⁵² Egzaminy odbywały się w sierpniu lub wrześniu. *Swod Wojennych Postanowienji izdanie 1869 goda* (dalej *SWP 1869*), kn. XV, st. 13.

⁵³ By zaliczyć pomyślnie egzaminy należało zdać egzaminy na co najmniej 8 (w dwunastopniowej skali ocen) i 8 z przedmiotu głównego, jakim w Akademii Sztabu Generalnego był język rosyjski. *SWP 1869*, kn. XV, st. 37.

⁵⁴ A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 59.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 59.

⁵⁶ *SWP 1869*, kn. XV, st. 48.

⁵⁷ *SWP 1869*, kn. XV, st. 50.

⁵⁸ *SWP 1869*, kn. XV, st. 53.

Jesienią 1895 r. por. A. Denikin rozpoczął studia w Nikołajewskiej Akademii Sztabu Generalnego. Pierwszego roku nauki nie zaliczył, co wykluczyło go z grona słuchaczy uczelni. W perspektywie miał: odejście z wojska, przejście do Straży Granicznej w okręgu Zaamurskim lub zostanie instruktorem w Persji. Po powtórным egzaminie wstępnym do akademii, znów rozpoczął studia, tym razem zaliczając jednak pełny kurs naukowy⁵⁹. Mimo zaliczeniu wszystkich rygorów dydaktycznych oraz kursu dodatkowego nie został zakwalifikowany do korpusu oficerów Sztabu Generalnego. Przyczyną tego były kilkakrotne zmiany kryteriów obowiązujących przy zaliczaniu absolwentów akademii do grona oficerów Sztabu Generalnego. Na skutek tych zmian kpt. A. Denikin oraz trzech innych oficerów nie zostało zaliczonych do wyżej wymienionego korpusu⁶⁰. Nie pomogło mu nawet odwołanie się do ministra wojny gen. Aleksieja Kuropatkina.

Po odbyciu obowiązkowego stażu w jednym ze sztabów Warszawskiego Okręgu Wojskowego, po trzykrotnej interwencji w jego sprawie gen. lejtn. Aleksandra Kazimirowicza Puzyrewskiego⁶¹, nadal nie był mianowany oficerem Sztabu Generalnego. Dowództwo okręgu postanowiło zostawić go w oddelegowaniu i tym sposobem wiosną 1900 r. kpt. A. Denikin wrócił do 2 Brygady Artylerii w Białej⁶².

Służył w niej przez kolejne dwa lata, jako starszy oficer i kierujący gospodarką w 3 baterii, którą dowodził ppłk Aleksander Aleksiejewicz Pokrowski⁶³. Dowódcą 2 Brygady Artylerii był od 29 grudnia 1899 r. do 2 marca 1905 r.⁶⁴ gen. Władimir Nikołajewicz von Zawacki⁶⁵, który naprawiał wszelkie zaniedbania poczynione przez jego poprzednika, gen. Nikołaja Łazariewa.

Kpt. A. Denikin na nowym stanowisku szybko się odnalazł. W dziedzinie taktyki i manewrowania stał się w brygadzie autorytetem. Studia w Akademii Sztabu Generalnego, oraz późniejsze problemy nie dyskredytowały go w oczach kolegów, ale wzbudzały nawet pewien rodzaj szacunku. Wybrano go też członkiem sądu honorowego brygady.

Jego życie dzieliło się na zawodowe w brygadzie, oraz prywatne w niewielkim gronie przyjaciół, z których najważniejsza była rodzina nadwornego radcy Wasilija Stiepanowicza Czyża, inspektora podatkowego na po-

⁵⁹ A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 68.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 70.

⁶¹ Gen. Aleksander Puzyrewski był w tym czasie szefem sztabu Warszawskiego Okręgu Wojskowego. W środowisku wojskowym był znanym teoretykiem wojskowości. Pisał również prace historyczne np. : *Szarża jazdy pod Somo-Sierra w Hiszpanji dnia 30 listopada 1808 roku*, *Wojna polsko-rosyjska 1831 roku* i inne.

⁶² A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 77.

⁶³ *Pamiętna książka...na 1902 god*, s. 123; A. Denikin, *op. cit.*, s. 80.

⁶⁴ *Spisok gienieralam po starszinstwu po 4-oje lJulia 1907 goda*, S-Pietierburg 1907, cz. I, s. 291.

⁶⁵ *Pamiętna książka...na 1902 god*, s. 121; *Kratkoje rospisanije suchoputnych wojsk. Isprawlieno po 1-je Janwaria 1902g.*, S. Pietierburg 1902, s. 118.

wiaty Bialski i Konstantynowski⁶⁶, z której pochodziła jego przyszła żona Ksenia⁶⁷.

Dużo czasu poświęcał również na czytanie i pisanie artykułów do prasy wojskowej⁶⁸, co rozpoczął jeszcze w 1898 r., studiując w Akademii Sztabu Generalnego pisząc pod pseudonimem „I. Noczin”. Opisał między innymi zjawisko uchylania się od służby wojskowej⁶⁹.

Mimo ukończenia Akademii Sztabu Generalnego nadal zajmował stanowisko nieadekwatne do posiadanych przez niego kwalifikacji. Po wysłaniu kolejnej prośby do ministra wojny, gen. A. Kuropatkina i poinformowaniu go o swoich problemach został pod koniec 1901 r. zaliczony do korpusu oficerów Sztabu Generalnego⁷⁰.

23 lipca 1902 r. został starszym adiutantem sztabu 2 Dywizji Piechoty. Na tym stanowisku był do 17 października 1903 r. Jednak w celu odbycia praktyki dowódczej został skierowany do 183 pułku piechoty⁷¹, stacjonującego w Warszawie⁷². Mimo etatowego zaliczenia do sztabu 2 Dywizji Piechoty, faktycznie przebywał w tymże pułku na obowiązkowej, dla każdego oficera Sztabu Generalnego, praktyce dowódczej na stanowisku dowódcy roty. Jego rota pełniła wartę przy X Pawilonie w warszawskiej Cytadeli. Posterunki wartownicze stały tylko przy wejściach, na zewnątrz budynku. W środku straż trzymała żandarmeria. Wg słów A. Denikina, w tym czasie w X Pawilonie więziony był, udający chorobę psychiczną, Józef Piłsudski⁷³, który po konsultacji z psychiatrą został skierowany na leczenie szpitalne. Po ośmiu miesiącach więzienia skierowano go do szpitala Nikołajewskiego w Petersburgu, skąd uciekł za granicę⁷⁴.

Swoją roczny staż na stanowisku dowódcy roty (kompanii) kpt. A. De-

⁶⁶ *Pamiętna książka...na 1900 god*, s. 115. Funkcję tę sprawował nieprzerwanie od 1892 r. Zob. *Pamiętna książka...na 1892 god*, s. 89.

⁶⁷ A. Denikin, *op. cit.*, s. 81; Ksenia Wasiljewna Czyż (1892-1973) wyszła za mąż za Antona Denikina 25 grudnia 1917 r. w Nowoczerkasku. Spotyka się opinie, że była córką generała, który miał być kolegą A. Denikina z czasów służby w 2 Brygadzie Artylerii. Jednak w spisach oficerów tejże brygady, zawartych w *Pamiętnych książkach Siedleckiej gubernii* za lata 1892-1903 nie figuruje oficer o tym imieniu i nazwisku. Opinia o generalskim stopniu W. S. Czyża może wynikać z jego rangi urzędniczej, która mogła odpowiadać w armii randze generała. Rzeczywisty Radca Stanu (stopień IV rangi) odpowiadał generałowi majorowi w armii; Tajny Radca (III) odpowiadał generałowi lejtnantowi; Rzeczywisty Tajny Radca (II) odpowiadał generałowi (broni). Zob. *Pamiętna książka...na 1911 god*, s. 286. Istniał również przepis pozwalający urzędnikom odpowiednich (wymienionych wcześniej) rang otrzymać stopień generalski. Zob. *Priказы po wojennomu wiadomstwu za 1903 god*, Rozkaz nr 57 z dnia 13 lutego 1903 r. . AP Lublin, RGL WP II, 1903: 124.

⁶⁸ Chodzi o dzienniki „Razwiedczik” i „Warszawskij Dniownik”. *Ibidem*, s. 81.

⁶⁹ A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 81-83. Zob. M. Kulik, *op. cit.*

⁷⁰ A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 83-84.

⁷¹ 183 rezerwowy Pułtuski pułk piechoty stacjonował w Warszawie, a jego dowódcą był płk Dobrowolski. *Kratkoje rospisanije...1902g.*, s. 77.

⁷² A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 83.

⁷³ *Ibidem*, s. 88-90.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 90.

nikin odbył bez większych problemów. Widział jednak wiele niedociągnięć w systemie szkolenia żołnierzy, ponieważ nadal preferowano musztrę nad wyszkoleniem przydatnym na polu walki⁷⁵.

17 października 1903 r. kpt. A. Denikin został przydzielony do sztabu 2 Korpusu Kawalerii⁷⁶, stacjonującego w Warszawie. Do 28 marca 1904 r. pełnił w nim obowiązki starszego adiutanta⁷⁷. Wybuch wojny rosyjsko-japońskiej⁷⁸ zastał kpt. A. Denikina na zwolnieniu lekarskim, które było spowodowane upadkiem z konia podczas manewrów zimowych. Po ukazaniu się manifestu o wypowiedzeniu wojny Japonii, napisał prośbę do sztabu okręgu wojskowego o skierowanie na Daleki Wschód. Po dwukrotnej odmowie, postanowił, z pomocą swego bezpośredniego przełożonego gen. mjr. Dymitra Nikołajewicza Bezradeckiego, wysłać telegram z prośbą do Sztabu Głównego, który mieścił się w Petersburgu. Po kilku dniach otrzymał odpowiedź o przydzieleniu go do Zamurowskiego Okręgu Straży Granicznej. Mimo tego, że nie zakończył leczenia postanowił wyjechać 17 lutego 1904 r. pociągiem na Daleki Wschód. Miał nadzieję, że w trakcie długiej, trwającej szesnaście dni podróży zdąży powrócić do zdrowia. Przed wyjazdem grono oficerów Sztabu Generalnego, służących w Warszawskim Okręgu Wojskowym, zgotowało mu pożegnanie oraz ofiarowało rewolwer. Kpt. A. Denikin złożył w sztabie korpusu dyspozycje na wypadek swej śmierci i załatwiwszy wszystkie formalności pojechał przez Moskwę do Mandżurii. Odjeżdżającego z dworca w Warszawie A. Denikina żegnały matka oraz stara niania⁷⁹.

W Moskwie przesiadł się do pociągu, którym jechali inni oficerowie skierowani na wojnę oraz adm. Stiepan Makarow i gen. Paweł Rennenkampf. 5 marca 1904 r. Kpt. A. Denikin dojechał do miasta Charbin, i został wyznaczony na stanowisko szefa sztabu 3 Brygady Zamurowskiej. Składała się ona z oddziałów Straży Granicznej, dawnej Straży Ochronnej, która strzegła linii Kolei Wschodniochińskiej⁸⁰. Sprawowanie tej funkcji odbiło się korzystnie na sytuacji materialnej A. Denikina, tym bardziej, że 28 marca 1904 r. otrzymał awans na stopień podpułkownika⁸¹. Pełnił również obowiązki sztab-officera do specjalnych poruczeń przy sztabie 9 Korpusu Armijnego. Na własną prośbę skierowano go w październiku 1904 r. na front, gdzie trafił do Oddziału Wschodniego gen. Pawła Rennenkampfa.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 90-91.

⁷⁶ W skład 2 Korpusu Kawalerii wchodziły w tym czasie 6 (16, 17 i 18 pułki dragonów oraz 6 Doński pułk Kozaków) i 15 (46, 47, 48 pułki dragonów oraz 3 Uralski pułk Kozaków) Dywizje Kawalerii oraz 6 dywizjon artylerii konnej. Zob. *Priказы po wojennomu wiadomstwu za 1902 god*, Rozkaz nr 127 z dnia 4 kwietnia 1902 r. AP Lublin, RGL WP II, 1902: 160.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 102-103.

⁷⁸ Wojna rosyjsko-japońska wybuchła 9. 02. (27. 01. st. st.) 1904 r.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 104-105.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 110-111; W oddziałach tych służyło wielu Polaków, również na stanowiskach oficerskich, jak wspomniany wcześniej Aleksander Karnicki.

⁸¹ Spisok pułkownikam...1909 god, cz. I, s. 608.

Pełnił tam obowiązki sztab-officera do specjalnych poruczeń sztabu 8 Korpusu Armijnego (3 września 1904 r. do 12 stycznia 1906 r.) oraz szefa sztabu Zabajkalskiej Dywizji Kozaków⁸². Za zasługi w czasie wojny otrzymał odznaczenia: order św. Anny 3 klasy z mieczami i wstęgą oraz św. Stanisława 2 klasy z mieczami przyznane w 1904 r.; order św. Anny 2 klasy z mieczami przyznany w 1905 r. 13 lipca 1905 r. został awansowany do stopnia pułkownika⁸³.

Po zakończeniu wojny wracał przez zrewolucjonizowany kraj, i w 1906 r. przyjechał do Petersburga. Z powodu zajmowania wyższych stanowisk sztabowych w Armii Mandżurskiej, gdzie był między innymi szefem sztabu dywizji, miał zająć stanowisko w armii o podobnej randze. Z powodu braku wolnych etatów miał czasowo zajmować stanowisko sztab-officera do specjalnych poruczeń przy sztabie wybranego przez siebie korpusu. Płk A. Denikin wybrał 2 Korpus Kawalerii stacjonujący w Warszawie, czyli jednostkę, w której wcześniej służył. Stanowisko to zajmował od 12 stycznia do 30 grudnia 1906 r.⁸⁴ W Warszawskim Okręgu Wojskowym nadal panowały „tradycje gen. Hurki”, a warszawscy generał-gubernatorzy znali Polskę tylko z informacji swych najbliższych współpracowników i raportów policji. Okręgiem wojskowym faktycznie kierował szef sztabu okręgu.

Płk A. Denikin nie miał zbyt dużo obowiązków i czas poświęcał na pisanie artykułów o tematyce historyczno-wojskowej i wojskowej. Wygłaszał również na zebraniach oficerów Sztabu Generalnego oraz w okolicznych garnizonach wykłady dotyczące wojny rosyjsko-japońskiej. Zajął się tym szczególnie po rozformowaniu Korpusu Kawaleryjskiego. Wolny czas postanowił wykorzystać również na odpoczynek. Postanowił wziąć urlop i zwiedzić Europę. Trasa jego wędrówek wiodła przez Austro-Węgry, Niemcy, Francję, Włochy i Szwajcarię⁸⁵.

Oczekując na stały przydział płk A. Denikin wysłał pismo do Sztabu Głównego, jednak w niezbyt grzecznej formie, na które otrzymał odpowiedź utrzymaną w podobnym tonie. Zaproponowano mu stanowisko w sztabie 8 Syberyjskiej Dywizji Piechoty, stacjonującej na Syberii. W przypadku odmowy miał być skreślony z listy oczekujących na wolny etat. A. Denikin nie wyraził chęci służby w wymienionej dywizji i oczekiwał negatywnych skutków tej decyzji. Ku swojemu zdziwieniu otrzymał przydział do sztabu 57 Rezerwowej Brygady Piechoty w Saratowie.

Nowe miejsce służby znajdowało się w Kazańskim Okręgu Wojskowym. Płk A. Denikin służył tam w latach 1907-1910⁸⁶ i zajmował stanowisko sztab-officera przy dowództwie 57 Rezerwowej Brygady Piechoty⁸⁷ któ-

⁸² *Ibidem*, s. 123.

⁸³ *Spisok połkownikam...1909 god, cz. I, s. 608.*

⁸⁴ *Ibidem*, s. 187-189.

⁸⁵ *Ibidem*, s. 190.

⁸⁶ W spisie jest podana data 30 grudnia 1906 r. *Spisok połkownikam...1909 god, cz. I, s. 608.*

⁸⁷ *Ibidem*.

rej dowódcą był gen. mjr Dymitr Iwanowicz Perlik⁸⁸. Okręgiem tym przez pewien czas dowodził gen. Iwan Aleksandrowicz Karaś⁸⁹, który został jednak zdjęty z zajmowanego stanowiska za zbyt łagodne uśmierzanie zamieszek rewolucyjnych w 1905 r. Jego następcą został gen. lejtn. Aleksander Henrykowicz Sandecki⁹⁰, stosujący drastyczniejsze metody w pacyfikowaniu rewolucji.

W 1910 r. płk A. Denikin został wyznaczony na stanowisko dowódcy 17 Archangielskiego pułku piechoty⁹¹, stacjonującego w Żytomierzu, na terenie Kijowskiego Okręgu Wojskowego. Pułk wchodził w skład 5 dywizji piechoty, która znajdowała się w składzie XIX Korpusu Armijnego⁹². 23 marca 1914 r. został mianowany generałem-majorem i zdał obowiązki dowódcy pułku⁹³.

W czasie I wojny światowej dowodził brygadą, dywizją, od jesieni 1916 r. 8 Korpusem Armijnym na Froncie Rumuńskim. Na przełomie kwietnia i maja 1917 r. był szefem sztabu głównodowodzącego, dowodził wojskami Zachodniego i Południowo-Zachodniego Frontu. Razem z gen. Ławrem G. Kornilowem uciekł z Bychowskiego więzienia nad Don, gdzie uczestniczył w tworzeniu Armii Ochotniczej, którą dowodził od 13. 04. 1918 r. Jesienią 1918 r. przy poparciu Ententy został głównodowodzącym kontrrewolucyjnych „Sił Zbrojnych Południa Rosji” (WSJuR) i uznał zwierzchnictwo adm. A. W. Kołczaka. Latem i jesienią 1919 r. prowadził marsz na Moskwę. Po porażce w marcu 1920 r. pod Orłem, z resztkami armii ewakuował się na Krym, gdzie 4 kwietnia zdał dowodzenie gen. Piotrowi N. Wranglowi i wyjechał na angielskim statku do Konstantynopola, a później do Francji. Działal czynnie w rosyjskich kołach emigracyjnych, zabierając również głos w sprawach polityki międzynarodowej⁹⁴. Zmarł 8 sierpnia 1947 r. w Ann-Arbour w Stanach Zjednoczonych⁹⁵.

⁸⁸ *Spisok gienieralom po starzinstwu sostawlien po 4 Ijulia 1907 goda*, S. -Pietierburg 1907, cz. I, s. 397; *Kratkoje rospisanije...1909g.*, s. 102.

⁸⁹ Gen. piechoty Iwan Aleksandrowicz Karaś był katolikiem, urodzonym 28 lutego 1838 r. W armii służył od 1855 r. Ukończył 1 Moskiewski korpus kadetów. Jako oficer służbę rozpoczął w Litewskim pułku lejbn-gwardii. W latach 1900-1904 dowodził XII Korpusem Armijnym. Od 8 listopada 1904 r. do 7 grudnia 1905 r. był pomocnikiem dowódcy Kijowskiego Okręgu Wojskowego. Od 7 grudnia 1905 r. był dowódcą Kazańskiego Okręgu Wojskowego. Funkcję tę sprawował jeszcze w dniu wydania spisu generałów, tzn. 4 czerwca 1907 r. *Spisok gienieralom...1907 goda*, cz. I, s. 51.

⁹⁰ *Spisok gienieralom...1907 goda*, cz. I, s. 183.

⁹¹ A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 205; Płk Denikin figuruje jako dowódca 17 pułku piechoty w 1911 r. *Kratkoje rospisanije suchoputnych wojsk na 1911 god*, S. -Pietierburg 1911, s. 23.

⁹² *Kratkoje...na 1911 god*, s. 23, 255.

⁹³ A. I. Denikin, *op. cit.*, s. 219.

⁹⁴ Przykładem tego może być publikacja jego autorstwa *Briest-Litowsk*, Paryż 1933, w której przedstawił swe stanowisko dotyczące pokoju brzeskiego (1918 r.) oraz jego następstw.

⁹⁵ *Bolszaja Sowietskaja Enciklopedija*, Moskwa 1972, t. 8, s. 96.